

Zeitschrift: Beiträge zur nordischen Philologie
Herausgeber: Schweizerische Gesellschaft für Skandinavische Studien
Band: 50 (2013)

Artikel: Norge i spansk barokkpoesi
Autor: Cabanillas Cárdenas, Carlos F.
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-858167>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 22.01.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Norge i spansk barokkpoesi¹

CARLOS F. CABANILLAS CÁRDENAS

1. Innledning

I en liten artikkel publisert i *Revista de Filología española* i 1919 belyser Américo Castro bruken av Norge som symbol på mørket i spansk gullalderlitteratur. Han peker på at henvisninger til fjerntliggende land alltid er fengslende og tankevekkende og at de geografiske sprangene skaper en effektiv og poetisk kontrast.² Selv om begge ligger på det europeiske kontinentet, var kontakten mellom den spanske verden og nordområdene naturligvis fremdeles begrenset i det syttende århundret. Dette gjorde at nordiske land generelt, og Norge spesielt, ble tillagt legendariske og vidunderlige egenskaper. Nils Magne Knutsen skriver i sakens anledning:

For de gamle grekere og romere var Skandinavia et halvt uvirkelig fabelland lang mot nord, befolket av underlige skapninger på land og sjø. I hundrevis av år verserte ulike skrekfantasier omkring de uhyggelige skapninger man kunne risikere å møte i det nordlige, for ikke å snakke om den fryktelige natur med kulde og stormer og useilbare hav og et mørke man plutselig kunne seile inn i og aldri komme ut av. Ekkoer av disse gamle forestillingene finner vi i europeisk – også norsk – litteratur til langt ut på 1600-tallet.³

Sammenlignet med Amerika, >Den nye verden<, hvis geografiske utforskinger nådde sitt høydepunkt på denne tiden, var Norden merkelig nok et lite utforsket territorium og kunnskapene om området følgelig mangelfulle.

Slik har det seg for eksempel at mange stedsnavn var kjente, selv om man ikke var i stand til å plassere disse på kartet. Ultima Thule er et av disse stedene, nevnt for eksempel i *Los trabajos de Persiles y Sigismunda. Historia septentrional* av Miguel de Cervantes.⁴ Dette er det verket i spansk barokklitteratur som omtaler nordområdet med størst detaljrikdom. Over halvparten av handlingen i romanen utspiller seg på nordisk territorium. Som primærkilder brukte Cervantes *Historia de gentibus septentrionalibus* (Roma, 1555) av den svenske erkebiskopen Olaus Magnus⁵, samt dette verkets fremste »popularisator« i Spania, Antonio de Torquemada og hans

¹ Jeg takker Margrethe Henriksen for hennes hjelp med å oversette denne teksten fra spansk.

² Jfr. Castro, Américo: Noruega, símbolo de la oscuridad. I: *Revista de filología española* 6 (1919), S. 184–186, S. 184.

³ Se Donecker 2010, for noen eksempler i det 16. og 17. århundre.

⁴ Miguel de Cervantes' bysantinske roman *Persiles og Segismundas trengsler. En historie fra Norden* ble utgitt posthumt i 1617, ett år etter Cervantes' død.

⁵ *De nordiske folkenes historie*. I 1539 utga Olaus Magnus sitt *Carta Marina* over Norden, med et mylder av illustrasjoner.

Jardín de flores curiosas (Salamanca, 1570).⁶ Det har blitt gjort flere studier hvor man uten særlig hell har forsøkt å identifisere de geografiske områdene, folket og skikkene Cervantes beskriver i sin roman. Det virker imidlertid som Cervantes selv var mer opptatt av å mane frem et vidunderlig og drømmeaktig univers basert på de få opplysningene som fantes om området på den tiden enn å angi presise stedsbeskrivelser.⁷

Går vi tilbake til Américo Castros artikkel, viser denne hvordan referansene til Norge i spansk litteratur, fra middelalderen til barokken, etter hvert blir flere. Fra å referere til de berømte norske jaktfalkene og den bitende kulden, blir mørket etter hvert den mest utbredte metaforen.⁸

I forskjellige skrifter fra middelalderen ble Norge kjent som opphavsstedet til de beste rovfuglene brukt til falkejakt eller jakt med fugl. De første vitnesbyrdene om dette finner vi i kapittel 41 i kansler Pero López de Ayalas *Libro de la caza de las aves* (mellom 1385 og 1386).

Los açores crían en muchas partidas por todo el mundo pero, de los que nós sabemos, son los mejores açores en Noruega e en Assuega e en aquellas comarcas do diximos que crían los neblís e girifaltes e otros falcones, e los açores que aí crían son muy grandes e fermosos e de grand esfuerço, [...] E comunalmente, los açores de Noruega han estas figuras o los más d’ellos. E estos açores de Noruega tráenlos a Flandes en las cocas de Alemaña e estonçe traen los girifaltes e neblís e otras aves, e de allí, de Flandes, los lievan por todas las tierras así como a Françia, Italia, España e otras comarcas.⁹

Dette sitatet av kansler López de Ayala forteller oss at denne type handel var på stor fremmarsj i Europa. Jakt med mange ulike typer rovfugl var kun forbeholdt adelen

⁶ *Blomsterhaven*. Antonio de Torquemada (ca. 1507–1569), var også forfatteren av ridderromanen *Don Olivante de Laura* (1564). Miguel de Cervantes sier i *Don Quijote*, I, VI, s. 70: »Forfatteren av denne boken [*Don Olivante de Laura*] er den samme som komponerte *Blomsterhaven*, og sant å si kan jeg ikke avgjøre hvem som er mest sannferdig, eller minst løgnaktig«. Se Sletsjøe 1960; Díaz de Alda Hejkkilä 2001 og Díez Fernández 2004.

⁷ Se Lozano Renieblas 1998.

⁸ I notater som ble publisert senere i 1920, 1922 og i 1934 tilføyer Buceta og Spitzer noen passasjer om disse referansene.

⁹ Pero López de Ayala, *Fuglejaktbok*, kap. 41: »Hønsehauken hekker i mange områder rundt om i verden men så langt vi vet, finnes de beste eksemplarene i Norge og i Sverige. Det er i de samme områdene hvor også vandrefalken, jaktfalken og andre falker hekker. Hønsehaukene som hekker her er store, vakre og svært driftige [...]. Vanligvis har hønsehaukene i Norge disse kvalitetene, i alle fall de fleste av dem. Disse haukene ble brakt til oss i Flandern via tyske handelsmenn sammen med jaktfalker, vandrefalker og andre rovfugler, fra Flandern ble de spredt videre til alle land; Frankrike, Italia, Spania og til andre områder.« Boken var den mest berømte og populære på spansk om falkejakt. Hønsehauken (azor, *accipiter gentilis*), vandrefalken (neblí, *falco peregrinus*), jaktfalken (gerifalte, *falco rusticolus*).

ettersom det markerte sosial status.¹⁰ Eksempelvis lå prisen på en norsk hønehauk i 1252 på 30 maravedíes.¹¹ En vandrefalk kostet 12 maravedíes, mens ei ku til sammenligning samme året bare kostet 3 maravedíes.¹²

I *Libro de cetrería y montería* av Juan Vallés, som kom ut flere år senere, i 1556, kan vi lese om den norske jaktfalkens gode ry i bok 1, kapittel 3:

Los açores crían en muchas partes del mundo, pero los que se tienen por mejores son estos: los que crían en Noruega que es en la alta Alemaña, donde crían los gerifaltes y neblís y otros halcones [...] Estos açores de Noruega son açores redondos y muy rezios y hermosos y de buenos plumages alvos, y tienen todas las facciones y talle que ha de tener el buen açor...¹³

Utover å kommentere de norske rovfuglenes berømmelse, peker denne teksten på mørket i Norge som årsak til at disse fuglene er så driftige i jaktøyemed:

Son muy excellentes açores y de muy grandes presiones y la causa es porque en el invierno el día no dura allí más de quatro horas, y como toda la noche están sin cevarse y es tan larga que quando viene el día tienen muy rezia hambre, con la qual y con saber que si no se cevassen dentro de las quatro horas que dura el día se quedarían sin cevar, como de hecho se quedan algunas vezes; osan acometer a qualquier presión que vean por muy grande que sea...¹⁴

I dette sitatet fra Vallés refereres det til mørket som altså etter hvert begynner å bli den viktigste karakteristikken av Norge. Men den befester seg med utgivelsen av

¹⁰ I mange av middelalderridderens håndbøker, som hos infant Juan Manuel i *Libro de los estados (Stendenes bok)* s. 245, kan vi lese om betydningen denne type jakt hadde for å markere klassetilhørighet. Dette forklarer »boomen« av jaktbøker i Europa på den tiden. Infant Juan Manuel skrev også en *Libro de caza (Jaktbok)* (1337). Se Fradejas Rueda 1991 og 1998.

¹¹ *Maravedí* er en gammel spansk myntenhet.

¹² Gloser er fra Archivo Iberoamericano de Cetrería, (om *azor*).

¹³ Juan Vallés, *Fugl- og storviltboken*, bok 1, kap. 3: »Hønehauken hekker i store deler av verden, men den som hekker i Norge, øverst i Tyskland, står høyest i kurs. Der hekker også jaktfalk, vandrefalk og andre typer falk [...]. Disse norske hønehaukene er praktfulle. De er runde i formen, kraftige og har en flott hvit fjærdrakt. Størrelsen og proporsjonene er akkurat slik de skal være hos en god hønehauk... «

¹⁴ *Fugl- og storviltboken*, bok 1, kap. 3: »Hønehaukens fortreffelighet og utholdenhet kan ses i sammenheng med klimaet. For dagene varer knapt mer enn fire timer vinterstid. Ettersom fuglen ikke tar til seg føde i løpet av hele den lange natten er den skrubbsulten når dagen gryr. Og den vet at den kun har sjanse til å finne mat disse fire timene dagen varer og noen ganger ikke det engang, den tør å angripe et hvilket som helst dyr, hvor stort det enn måtte være«. Fadrique de Zúñiga y Sotomayor, *Libro de cetrería de caza de azor (Fuglejaktbok om hønehauk)* 1576 fortsetter å hylle norske hønehauker og forteller om hvordan handelsmenn bedrev svindel ved å selge tyske jaktfalker som norske hønehauker. Sebastián de Horozco, *Libro de proverbios glosados (Kommenterte ordtak)* 1570–1580, s. 235, skriver også om disse handelsmennenes svindel.

Cervantes' *Los trabajos de Persiles y Sigismunda* blant annet i passasjen som omhandler Rutilos reise i bok I, kap. 8. hvor en heks ankommer det beksvarte Norge himmelveien. Denne teksten populariserte og forsterket trolig bruken av mørket som karakteristikk på landet¹⁵. Denne passasjen hos Cervantes viser at mørket det refereres til kan forklares ut fra to forskjellige perspektiver som drar veksel på hverandre. Når det refereres til mørket fra et vitenskapelig perspektiv, har det med dagens varighet å gjøre.¹⁶ Disse forklaringene er ofte diffuse, vage. Imidlertid blir de mer konsise og klargjørende på 1500-tallet. For eksempel i Fernando de Herreras *Anotaciones a la poesía de Garcilaso de la Vega*, elegía II, s. 659–660, hvor han bemerker følgende:

Los griegos y latinos negaron que hubiese antípodas [...] afirmando que los dos extremos de él [orbe] eran en el medio del año llenos de tinieblas y tan fríos que la naturaleza humana no podía tolerar aquel destemplado hielo y frialdad; y que la parte contenida en medio era siempre abrazada de tan intenso calor y ardor inmenso que no la podía sufrir algún viviente. Todo esto nos muestra la experiencia ser falso [...] porque ni el frío es intolerable ni se aparta el sol tanto de ella que la deje en privación perpetua de luz. Pero ninguno hay tan ajeno de esta noticia que no sepa que Noruega y Suecia y las regiones más sub polares son habitadas y frecuentadas de los mercaderes españoles, italianos y tudescos.¹⁷

Francisco de Quevedo uttalte seg om samme tema i sin *España defendida, y los tiempos de ahora de las calumnias de los noveleros y sediciosos* (1634) s. 88:

Así tengo por cierto que tienen más antigüedad, y es sin duda, las monarquías del oriente, antes y después del diluvio, que las demás; y así es que las partes occidentales destempladas, como Francia, por los grandes aires, Alemania, Flandes, Dinamarca, y Noruega por los grandes fríos, no se habitaron por elección, sino después de habitadas las partes orientales templadas, por la necesidad y estrechez e inundación de gentes fueron vividas del vulgo sobrado, como vemos que se hace ahora, buscando para vivir

¹⁵ Miguel de Cervantes, *Los trabajos de Persiles y Sigismunda*, s. 185–198. Carlos Romero spør seg i sin utgave av Cervantes' bok, s. 191, note 19, om ikke det er på grunn av dette verket at Norge går fra å assosieres med kulden til å forbindes med mørket. Se også García Blanco 1950.

¹⁶ Polybios, Strabon og Plinius den eldre skriver om dette i sine bøker, basert på Phyteas' beskrivelse av turen mellom 330–320 f.Kr. På den annen side er det en rekke tekster som omhandler dette emnet. Antonio de Torquemadas *Jardín de flores curiosas* (*Blomsterhaven*) ville også forklare lengden på dagen og dens virkning på innbyggerne i traktater 4 og 5.

¹⁷ Fernando de Herrera, *Merknader til Garcilaso de la Vegas poesi*, elegi II: »Grekerne og romerne avviste eksistensen av antipoder [...] De hevdet det var umulig for mennesket å overleve på ytterkantene av verden, hvor det var tåke og isende kaldt halve året. På samme måte var det utenkelig at mennesket kunne overleve den intense brennende heten i midten, området mellom disse ytterkantene. Alt dette viser erfaringen oss at er feil [...] For hverken er kulden uutholdelig, eller solen totalt fraværende her. Og ingen er så fremmed for denne kunnskapen at de ikke vet at Norge, Sverige og de subpolare områdene både er bebodde og besøkte av spanske, italienske og germanske handelsfolk.«

ajenas posesiones, por estar el mundo tan copiosamente habitado. Y como sean tierras muy frías y húmedas, la gente septentrional es más apta a la generación y aumento del pueblo.¹⁸

Fra et religiøst perspektiv forklares det nordlige mørket som karakteriserer Norge med at det var her djevelen holdt hus, det var herfra den sterke nordavinden og stormer angrep, og herfra ulykker og epidemier skylte over verden. Og fremfor alt, som vi kan lese hos Cervantes, var dette stedet der heksene fra hele verden samlet seg for å delta på de djevlelske festene.¹⁹ Rune Blix Hagen henviser til Adam av Bremen som skrev på slutten av år 1000 og Andreas Walsperger som tegnet et kart over Satans domener i Norge. I tillegg kommer de mange illustrasjonene i den allerede nevnte *Historia de gentibus septentrionalibus* av Olaus Magnus²⁰, og Torquemada selv i sin *Jardín de flores curiosas* viderefører, s. 444–445:

En esta tierra parece que el demonio está más suelto y tiene más libertad que en otras partes; y así quieren decir algunos que es la principal habitación de los demonios, conforme a la autoridad de la sagrada escritura.²¹

Videre skal jeg kort gå gjennom bruken av enkelte av de nevnte karakteristikkene i noen dikt fra den spanske gullalderen. Jeg har på ingen måte gjort et fullstendig utvalg, men skal gi noen eksempler jeg anser som representative. De kommer nesten utelukkende fra tre av barokkens viktigste poeter i Spania: Lope de Vega (1562–1635), Luis de Góngora (1561–1627) og Francisco de Quevedo (1580–1645).

2. Ikke bare kaldt, men det kaldeste stedet i verden

Norge var ikke bare ansett for å være et kaldt sted, men det stedet hvor kulden var aller mest ekstrem. I *Epistolario* skriver for eksempel Luis de Góngora, i et brev

¹⁸ Francisco de Quevedo, *Spania forsvart*, s. 88: »Det er visselig kongerikene i øst som uten tvil er de eldste, før og etter syndefloden. Slik er det at i de ustadige vestlige områdene, som Frankrike med sine kraftige vinder og i iskalde Tyskland, Flandern, Danmark og Norge, bosatte man seg ikke frivillig. Her måtte imidlertid de som ble til overs, almuen, slå seg ned, da milde østerland var befolket til randen, og nøden stor. Slik er det også nå, man leter etter fjerntliggende plasser å leve når verden ellers er overbefolket. Og siden det er snakk om så kald og fuktig jord, er nordboerne bedre skikket til avl og befolkningsvekst.«

¹⁹ I de profetiske skriftene i *Bibelen*, i *Daniel* 11, 8–11, *Jesaja* 14, 11–14 og i *Jeremia* 1, 14–16 beskrives områdene i nord som ondskapens plass, slik Blix Hagen 2001, påpeker. På den annen side ble det i det 17. århundre dokumentert uvanlig mange heksebrenninger i Nord-Norge. Se også Blix Hagen 2007, s. 88–108.

²⁰ Nyheter fra nordre del av Norden generelt kan ses hos Knutsen 1993.

²¹ Antonio de Torquemada, *Blomsterhaven*, s. 444–445: »Det kan se ut som om Djevelen er mer husvarm, friere i disse strøk enn i resten av verden. Og noen vil hevde at det ifølge Den hellige skrift er selve oppholdsværelset hans.« Torquemada belyser også heksejakten på innbyggere i finsk Lappland.

datert 4. januar 1622, til herr Francisco del Corral om det kalde været i Spania de dagene, og da spesielt i Madrid:

Don Francisco, mi señor: el frío es con tanto exceso estos días, que apenas puedo tener la pluma en la mano. Si Córdoba es Alemania, Madrid bien será Noruega.²²

Gitt denne ekstreme kulden, forekommer Norge hyppigst som element i den forslitte antitesen eller motsetningen kulde/varme. Lope de Vega bruker nettopp dette grepet i poesisamlingen *Rimas*, sonett 76, vers 4, hvor han ved sammenligning beskriver motsetningen mellom to ytterpunkter: »En la Libia calor, hielo en Noruega.«²³

I Góngoras største culteranista diktsamling *Soledades* (I, vers. 783–785)²⁴, finner vi igjen den samme antitesen, men denne gang har han på oppfinnsomt vis invertert bruken. Her hyller han en dames opphøyde skjønnhet ved å beskrive hva hun er i stand til å gjøre: å brenne opp Norge med øynene (de to solene) og å hvitkalke Etiopia med sine ekstremt hvite hender

virgen tan bella, que hacer podría
tórrida la Noruega con dos soles,
y blanca la Etiopia con dos manos.²⁵

Men også i dikt som ikke er culteranista påberoper Góngora nok en gang Norges kjølige natur. For eksempel i en satire om de falske høviske ridderne, i *Letrillas*,

²² Luis de Góngora, *Brevsamling*, s. 138: »Min fornemme herr Francisco: Så bitende kaldt er det i disse dager at jeg knapt klarer å holde pennen i hånden. Hvis Córdoba er Tyskland, må Madrid minst være Norge.«

²³ Lope de Vega, *Rim*, nr. 76, vers. 4: »Varme i Libya, i Norge is.«

²⁴ *Conceptismo* var den viktigste litterære stilen i Spania i det 17. århundre. Den fremhever viddets rolle, slik Baltasar Gracián utlegger det i sin estetisk-retoriske avhandling *Agudeza y arte de ingenio* (1648). Ordet *ingenio* ('vidd', 'skarpsinn') betegner her evnen til både å produsere og tyde *conceptos* ('begreper') som er uttrykt og kodet i form av *agudezas* (som er tankemessige eller språklige spissfindigheter). Vanskeligheten er sentral i *conceptismo* og krever derfor oppmerksomme og skarpsindige lesere som er i stand til å se sammenhengen mellom alle elementene i teksten og oppdage betydninger poeten presenterer i form av *agudezas*. Generelt kan vi si at *conceptismo* tok to forskjellige retninger i barokken. Den ene var mer opptatt av formen (»kulteranistisk stil«, særlig representert ved Luis de Góngora), mens den andre først og fremst fokuserte på det semantiske innholdet (Francisco de Quevedo). Góngoras kulteranistiske hovedverk *Soledades* (*Ensomheter*) utløste en stor litterær debatt i samtiden som resulterte i flere traktater om temaet.

²⁵ Luis de Góngora, *Soledades*, I, vers. 783–785: »En jomfru så vakker at hun kunne gjøre / Norge svidd med to soler, / og hvitte Etiopia med to hender.« Apropos denne linjen skriver Juan de Jáuregui i sin *Antídoto contra la pestilente poesía de las Soledades*, p. 96: »Bien podríamos no hablar de la oscuridad confusa y ciega de todas las *Soledades*...« (Juan de Jáuregui, *Motgift mot den forpestede poesien i las Soledades*, s. 96: »Vi kan like godt unnvære å snakke om det dunkle, blinde mørket i *Soledades*.«)

XCIV, bruker han kulden som metafor når han beskriver humorløse og åndsfattige folk:

Prestados suelen pedir
caballeros cortesanos,
que nunca saben cumplir:
lindo humor al recibir,
mas, cuando la paga llega,
no tiene el cierzto de Noruega
tan heladas sequedades.²⁶

Her brukes antitesene igjen, men med en ny betydning: med utsøkt humor når de mottar (pengene) / knusktørr og kjølig (humor) når de må betale. Den norske kjøligheten får samme funksjon i et annet av Góngoras satiriske dikt *Til en veldig kjølig klovn kalt Sotés*, hvor kulden blir et bilde på klovnenes manglende humoristiske sans. I diktet blir klovnen satt ut i kulden en marsnatt:

Tanto sabéis enfriar
al que por desdicha os topa,
que le haréis pedir ropa
a un día canicular;
¿qué mucho, si hacéis temblar,
en marzo y Andalucía,
la que os hace compañía,
cuando todo el mundo os niega
la que en diciembre y Noruega
pudiera ser noche fría?²⁷

I diktet *Las cañas que jugó su Majestad cuando vino el Príncipe de Gales*²⁸ av Francisco de Quevedo får Norge en lignende funksjon i teksten. Her er det lyriske jeget en kjeltring eller forbryter. Han framhever sitt poetiske geni i dette diktet som tar utgangspunkt i en poesikonkurrans og snakker om premien han fikk for å delta:

Bien empleados dos reales,
aunque los debo a mi cena,

²⁶ Luis de Góngora, *Letrillas*, XCIV: »De høviske ridderne ber om lån / de aldri kan innfri. / Med utsøkt humor når de mottar, / men når de må betale tilbake / så er ikke den norske nordavinden / mer knusktørr og kjølig enn dem.«

²⁷ Luis de Góngora, *Antología poética*, s. 266–267: »Så godt lykkes du i å nedkjøle / mannen som uheldigvis treffer deg, / at han blir nødt til å be om klær / på en høysommerdag. / Men hva gjør vel det, / hvis du i mars og i Andalucía / får folk til å skjelve som holder deg med selskap? / Når alle nekter deg den [humor] / som i desember og Norge / kunne vært kald natt?«

²⁸ »Stokkene deres Kongelige høyhet spilte da Prinsen av Wales kom«. »Jugar cañas« var et slags spill som foregikk til hest med stokker istedenfor lanser og ellers med mye pomp og prakt. Det var særlig adelen som deltok under større festligheter, slik som her i anledning av Prinsen av Wales sitt besøk i Madrid i 1623, som altså er temaet for »poesikonkurransen«.

pues llevo en este cogote
sol que vender a Noruega.²⁹

3. I det dunkle, blinde mørket.

Mørket er det motivet som blir mest forbundet med Norge i barokken. I likhet med kulden som vi tidligere har sett på, er mørket ikke bare en simpel metafor, men et ord ladet med intensitet og ekstremitet. Alonso Castillo Solórzano (1584–1648) skriver i sin roman *Aventuras del bachiller Trapaza* (Zaragoza, 1637), s. 181: »Entraron en un portal Noruega, tanta era su oscuridad.«³⁰ I romanen *Lazarillo de Manzanares* (Madrid, 1620) av Juan Cortés de Tolosa (1590–1640) står det at Madrid, kongen og hoffets by, er »et lyst Norge«. En lek hvor forfatteren snur om på den intense ladningen ordet Norge hadde.³¹

Det samme mørket brukes også i en burlesk beskrivelse av en mørkhudet lege i *Guerras físicas proezas medicales, hazañas de la ignorancia*, skrevet av poeten Juan del Valle y Caviedes i det spanske visekongedømmet i Peru (1645–1698). I dikt nr. 18, vers 13–15 skriver han:

El licenciado morcilla
y bachiller chiminea,
catedrático de hollín
graduado en la Noruega.³²

Karakteristikken »ekstremt mørke« blir også brukt som motsetning til dagslyset eller solen. Denne bruken er spesielt egnet til kjærlighetsdikt. Som i denne passasjen av Lope de Vega, i dramaet *Los Benavides*, fol. 188r:

Detente Sol si recelas
que debo de ti guardarme,
pues ya en lugar de abrasarme
como la nieve me hielas.
Los rayos puros encoge,
que si pensé ser tu día,
ya vuelvo a ser noche fría
donde jamás los descoje.

²⁹ Francisco de Quevedo, *Poesía original completa*, nr. 677, vers. 221–224: »Godt anvendte penger de to realene, / selv om jeg skylder dem for middagen, / for jeg har i dette hodet / sol å selge til Norge.« *Real*, gammel spansk pengeenhet.

³⁰ Alonso de Castillo Solórzano, *Aventuras del bachiller Trapaza* (*Baccalaureus Trapazas eventyr*), s. 181: »De kom inn i portrommet Norge. Så mørkt var det der inne.«

³¹ Se F. Rodríguez Mansillas' artikkel fra 2008 om denne figuren.

³² Juan del Valle y Caviedes, *Guerras físicas, proezas medicales, hazañas de la ignorancia* (*Medisinske kriger, legende bedrifter, uvitenhetens dåd*) nr. 18, vers 13–15: »Blodpølselektor / og skorsteinskandidat, / sotprofessor / uteksaminert fra Norge.«

Estate Sol en tu esfera,
 que yo no soy paralelo
 de los cursos de tu cielo,
 ni el oriente que le espera.
 Ya soy oscura Noruega,
 tierra tenebrosa y fría,
 donde es tan pequeño el día
 que apenas a verlo llega.³³

Her ser vi motsetningen mellom den elskede (Sol, solen og dagen) og smerten til den som elsker (kald, mørk natt, Norge). I Lope de Vegas komedie *El alcalde mayor* blir mørket legemliggjort. Damen ber mørket om aldri å forsvinne, men være hennes medsammensvorne slik at hun kan se sin elskede i skjul:

Noche, a quien llamaron santa
 porque callas, así estás
 más serenísima un mes
 que la más hermosa infanta.
 Así dure sola una hora,
 como en Noruega, en España
 el día, a quien tanto estraña
 tu tiniebla encubridora.³⁴

En annen metafor i tillegg til de allerede nevnte som bidrar til å befeste Norge som symbol på ekstremt mørke i barokkpoesien er blindheten. Vi finner eksempler på dette i diktet *Sansón nazareno* (1656) av Antonio Enríquez Gómez (1601–1661), i nummer 202, s. 66. Her påkalles på den ene side Samsons fysiske blindhet, ettersom han får et øye revet ut og på den annen side den moralske blindheten, forårsaket av lidenskapen han føler for Dalila:

Por etíopes negros, aunque claros,
 los deseó la hermosa palaciega,
 que donde reinan dueños tan avaros,

³³ Lope de Vega, *Los Benavides* (*Benavides*), f. 188r.: »Stopp sol hvis du tror jeg / bør holde meg unna deg, / for da får du meg til å fryse lik snøen / i stedet for å brenne meg. / De rene strålene krymper, / så om jeg vil være dagen din, / blir jeg igjen den kjølige natt / der hvor de aldri kan folde seg ut igjen. / Hold deg i din bane Sol / for jeg er ikke en parallell / til løpene i din himmel / ei heller Østen som venter på deg. / Jeg er nå mørke Norge / det kalde og dystre land / hvor dagen er så liten / at du knapt får øye på den.«

³⁴ Lope de Vega, *El alcalde mayor* (*Rådmannen*): »Natt, de kalte deg helgen / fordi du tier, slik blir du / roligere en måned / enn den vakreste prinsesse [*la serenísima*, en fyrstetittel]. / Måtte dagen vare kun en time / i Spania slik som i Norge, / for den som så sårt savner / ditt mørkes skjul.«

hasta las niñas vende la Noruega.³⁵

Grev Bernardino de Rebolledo (1597–1676) var ambassadør i Danmark mellom 1648 og 1659. I diktsamlingen *Ocios* skrev han i nummer 188: »Til en svært vakker dame fra den fredsommelige dronningen av Danmark som giftet seg med en svært stygg kavaler, sendt til å styre i Norge«:

Para tenerla por ciega
indicio fuera bastante
condenarte a tal amante,
sin desterrarte a Noruega.³⁶

4. Rovfugl og mørke: utholdenhet, driftighet, standhaftighet

Barokk poesi bruker bilder av kjente norske rovfugler, populært i middelalderen som vi har sett, men ladet med en ny symbolsk betydning: utholdenhet, driftighet, standhaftighet.

I nummer 39, vers 65–72 i Góngoras satiriske romanse *Murmuraban los rocines* (*Arbeidshestene mumlet*) brukes de norske rovfuglene som bilde på en negativ utholdenhet. Det lyriske jeget i diktet, et muldyr, henvender seg til en fattig ridder:

No hay halcón hoy en Noruega
donde el sol es más escaso
tan solícito en cebarse
como mi dueño, o mi daño,
que volando pico al viento
sale muy bien santiguado
a escuchar las almireces
de las casas do hacen plato.³⁷

Den norske rovfuglens utholdenhet i jaktøyemed på grunn av mørket sammenlignes her med den fattige rytterens seighet og hans evne til å skaffe seg mat gratis. Den moralske sonetten *Exclama contra el rico hinchado y glotón* (*Utrop mot den oppblåste og grådige rikmannen*) av Francisco de Quevedo har samme kritiske intensjon, der

³⁵ Antonio Enríquez Gómez, *Samson nasaréneren*, nr. 202: »Med svarte etiopiere [øynene] / erstattet denne høviske dame mine klare, / der hvor så grådige herskere styrer / kan selv pike-
ne selge Norge.«

³⁶ Grev Bernardino de Rebolledo, *Forlystelser*, nr. 1888, vers. 9-12, »Det var et klart nok signal / at de tok henne for å være blind / ved å dømme deg til en slik elsker / uten å forvise deg til Norge.«

³⁷ Luis de Góngora, *Romances*, nr. 39, versene 65–72: »Det fins ikke i dag falk i Norge, / hvor det knapt er sol, / som tar til seg føde med like stor iver / som min herre, eller min smerte / flygende med nebbet mot vinden / korsrer han seg når han hører morteren / fra husene hvor de lager mat.«

jaktfalken fra Norge («pirata de Noruega») tjener den grådige rikmannens forslukenhet ved å tømme himmelen for andre fugler («familia alada»):

¡Cuánto pirata de Noruega, atento
ministro de tu gula, remontando,
despuebla de familia alada el viento!³⁸

I Góngoras dikt *Amenazaba los campos* dukker bruken av rovfuglen nok en gang opp. Men her hentyder dikteren også til Norges fantastiske kvaliteter som i diktet side-tilles med andre eksotiske steder: Potosi (de rikholdige sør-amerikanske sølvgruvene) og Ofir (Kong Salomons mytiske gullby). Dikteren klager på damens forakt og den andre kavalereens driftighet når han kaprer henne.

Prometí a su blanca mano
la plata del Potosí,
y de adornar sus cabellos
con todo el oro de Ofir.
Cedió remontada garza
si no cobarde perdiz,
rayo de pluma, en Noruega,
del siempre hambriento neblí.³⁹

Den norske rovfuglen omtales i en mer positiv forstand i Góngoras komedie *Las firmezas de Isabela*, hvor de representerer utholdenhet, driftighet og standhaftighet i møte med motgang og fare.

Donde armados de nieve los Triones
al sol le hurtan la Noruega fría,
tan breves son los términos del día,
cuán ligeros de alas los halcones.
Dales el Norte en todas sus regiones
alas de viento y garras de arpía
para cebarse. ¡Oh, diligencia mía,
poco vuelas y a mucho te dispones!
Hambre de honor alados pasos mueve,
y por cebarse en dulces desengaños
peligro corre, aunque valor enseña.⁴⁰

³⁸ Francisco de Quevedo, *Poesía original completa*, nummer 61, i versene 9–11: »Hvilken pirat fra Norge / som behendig tjener din grådighet, ved å stupe i luften, / avfolker den vinden den bevingede familie!«

³⁹ Luis de Góngora. *Romances*, nr. 210, versene 69–76: »Jeg lovte hennes hvite hånd / sølvet fra Potosí / og å smykke hennes hår / med alt gullet fra Ofir. / Men hun gav etter som en angrepet hegre / om ikke en feig raphøne / for den stadig sultne falk, / fjærpilen fra Norge.«

⁴⁰ Luis de Góngora, *Las firmezas de Isabela (Isabellas stadighet)* versene 1026–1036: »Hvor Trioner er dekket av snø / og stjeler solen fra kalde Norge / så korte er dagene, så lette fal-kens vinger. / Gi nordboerne i alle sine regioner / vinger av vind og hekseklør / så de kan ta

Lope de Vega tillegger rovfuglen de samme kvalitetene i sitt episke dikt *Jerusalén conquistada*. Her bruker han den som bilde på korsfarernes mot og anstrengelser, som bejubles da de, tross all motgang, lyktes i å forsere Jerusalems murer:

Antes como las aves de Noruega,
viendo que ya se les acaba el día,
el vuelo esfuerzan, y en la noche ciega
crece con la defensa la porfía.⁴¹

Henvisninger til den norske rovfuglen ble populært, også i andre sjangere⁴². Vi kan for eksempel spore dem i en anonym oversettelse til kastiljansk av den svært utbredte fromme teksten *Imagen de la vida cristiana* av munken Héctor Pinto datert 1571. Teksten ble brukt i en preken:⁴³

Y así como los azores de Noruega vuelan con mayor ligereza que los de las otras tierras, no por ser ellos naturalmente más ligeros, mas por ver cuán poco espacio tienen por la brevedad del día, que allí no es más de tres horas; así los viejos, viendo cuán poco espacio tienen de vida, deben de darse a la virtud con grande prisa y volar altamente con grande velocidad y cuando no pudieren con obras corporales, a lo menos con las espirituales, para que la muerte os halle apercebidos y vayan a poseer con grande alegría la eterna bienaventuranza.

Men de to mest kjente tilåene hvor det henvises til Norge i barokken finner vi hos Luis de Góngora og Francisco de Quevedo. To steder i utpreget kulteranistisk stil i Góngoras *Soledades*. I storartede beskrivelser bruker han mørket som metafor for å fremheve den ubeskrivelige skjønnheten og motet disse jaktfuglene besitter:

Entre el confuso pues celoso estruendo
de los caballos, ruda hace armonía
cuanta la generosa cetrería,

til seg føde. Å min flid! / Lite flyr du og mye utsetter du deg for ! Æressulten får vingene til å slå / og for å spise søte desillusjoner / setter du deg i fare, selv om du er modig.«

⁴¹ Lope de Vega, *Jerusalem erobret*, II, 227: »Lik fuglene i Norge / som når de så at dagen tok slutt / anstrengte flukten og i den blinde natten / ble de mer standhaftige mot murers for-svar.«

⁴² Flere eksempler på henvisninger til rovfuglen finner vi i *Los fragmentos de Adonis (Adonis' fragmenter)*, s. 206 av Pedro Soto de Rojas, hos Enríquez Gómez i *El siglo pitagórico Vida de don Gregorio Guadaña (Det pytagoreiske århundre og don Gregorio Guadañas liv)*, s. 104. Også i prosa, hos Luis Vélez de Guevara i *Diablo Cojuelo (Den låghalte djevelen)*, s. 163, osv.

⁴³ Originalen ble utgitt på portugisisk i to deler. Den første i 1563 og den andre i 1572. Den første delen foreligger i kastiljansk oversettelse. Héctor Pinto, *Bilde av kristent liv*, s. 504–505: »Og slik flyr hauken i Norge med en større letthet enn hauken andre steder. Ikke fordi den av natur er lettere her enn andre steder. Den har det bare mer travelt siden dagene her er så korte, de varer knapt mer enn tre timer. Den gamle fuglen skjerpes når han innser at han ikke har lenge igjen å leve. Flyr høyere og med større hastighet. Når kroppen ikke lenger adlyder, er han utrustet med en åndelig styrke som gjør at han møter døden med stor glede og salig finner evig hvile.«

desde la Mauritania a la Noruega,
 insidia ceba alada,
 sin luz, no siempre ciega,
 sin libertad, no siempre aprisionada,
 que a ver el día vuelve
 las veces que, en fiado al viento dada,
 repite su prisión y al viento absuelve:
 el Neblí que, relámpago su pluma,
 rayo su garra, su ignorado nido
 o lo esconde el Olimpo, o densa es nube
 que pisa, cuando sube
 tras la garza, argentada el pie de espuma;⁴⁴

Og deretter:

Aunque ociosos, no menos fatigados,
 quejándose venían sobre el guante
 los raudos torbellinos de Noruega.⁴⁵

I sitt berømte skjemtedikt *Relación que hace un jaque de sí y de otros* fjerner Francisco de Quevedo seg fra alvorlige beskrivelser. Her bruker han rovfuglen som poetisk virkemiddel samtidig som han kritiserer Góngoras kulteranistiske stil. I denne passasjen finner vi en rekke hentydninger til mørket-rovfugler-kulde.

Zampuzado en un banasto
 me tiene su majestad,
 en un callejón Noruega
 aprendiendo a gavilán.
 Graduado en tinieblas
 pienso me sacarán
 para ser noche de hibierno,
 o en culto algún madrigal.⁴⁶

I *Poesía varía* nummer 95, 8 kommenterer James Crosby denne passasjen i diktet. Han fortolker »smug« som et bilde på knappheten/nøden i de norske fjordene som en konsekvens av kulden og mørket. Men at han også assosierer smug (callejón)

⁴⁴ Góngora, *Soledades (Ensomheter)*, II, vers 735–749, oversettelsen følger her Robert Jammes' prosaversjon i notene til utgivelsen: »Blant den dunkle, men ivrige larmen / fra hestene, gjør en grov harmoni de generøs fuglejakt / fra Mauritania til Norge / uten lys, men ikke blind / uten frihet, men ikke alltid fanget. / Tidspunktene når rovefuglen, lånte til vinden flyr / kommer tilbake til fengselet sitt, og tilgi vinden. / Vandrefalken, fjære sitt er en lyn / hakke sitt er en strål og reiret sitt er ignorert. / Den gjemmer Olympus, eller skyen som falken nå er tett, hver gang hauken jakter på hegret med sølvaktig skum ben.«

⁴⁵ Góngora, *Soledades (Ensomheter)*, II, vers. 971–973: »Om enn ledige, ikke desto mindre trøtte / landet de klagende på hansken / de hurtige virvelvindene fra Norge.«

⁴⁶ Quevedo, *Poesía original completa*, nr 856, vers 1–8: »Bortgjemt i en kurv [også fangehull] / forvarer deres Majestet meg, / i et norsk smug / hvor jeg lærer å bli hauk. / Eksaminert i mørke / skal jeg ut / for å bli vinternatt / eller en madrigal i kulteranistisk stil.«

med fjordenes tranghet (*estrechez*), virker her meningsløst, ettersom dette aspektet ved norsk natur ikke ble kjent før mye senere, da Norge ble en turistdestinasjon. Det kan derfor ikke regnes som annet enn en anakronisme fra kritikerens side. Forklaringen er enklere. Hyperbolen *banasto »underjordisk fangehull«* sammenlignes med et mørkt smug. Ikke et hvilket som helst smug, men et ekstremt mørkt smug og derav *»callejón Noruega«* eller *»norsk smug«*.

Men det viktigste er referansen til hauken (*»gavilán«*) som her får en dobbel betydning. Den konkrete betydningen er rovfugl, men på den tiden betydde *gavilán* også kjeltring, i overført betydning. På samme måte som de norske rovfuglene på grunn av mørket utvikler en effektiv måte å jakte på, perfektionerer tyven sine ferdigheter i det mørke fengselet. Mørket brukes altså både i den fysiske beskrivelsen og moralkritisk. I tillegg brukes passasjen i Quevedos kritikk av Góngoras poesi; den kulteranistiske poesien ble av mange i samtiden ansett for å være altfor obskur og vanskelig å forstå.

5. Konklusjon

I romanen *El peregrino en su patria* av Lope de Vega, som utkom i 1604, finner vi en annen karakteristikk av Norge som er verdt å nevne. Denne er også brukt i Cervantes' *Persiles* og gjelder Norge som djevlenes bolig og dit heksene dro for å holde sine djevlelike fester. Slik snakkes det om demoner:

Estos se llaman en la lengua italiana *foletos* y en la española *trasgos*, de cuyos rumores, juegos y burlas cuenta Guillermo Totani, en su libro *De Bello Demonum*, algunos ejemplos, llamándolos espíritus de la menos noble jerarquía. Casiano escribe de aquellos que habitan en la Noruega, a quien el vulgo llama paganos, que ocupando los caminos, juegan y burlan a los que pasan por ellos de día y de noche.⁴⁷

Det er altså tydelig at den symbolske bruken av Norge er fruktbar og at det ikke bare er referansene til kulden og snøen i seg selv som rettfærdiggjør bruken, men også den intensiteten/kraften som disse karakteristikkene (kulden og snøen) påkaller.

Norge fungerer først og fremst som en poetisk overdrivelse der barokkdikteren hentyder til kulden eller mørket, eller begge deler, for å få frem intensjonen i diktet. Men vi har også sett at rovfuglen (flere forskjellige arter; hauken, falken, etc.), er mye brukt. Dens tilstedeværelse støtter opp under det 17. århundrets klokkeetro på at skikk og bruk kan omformes til natur.⁴⁸ Norge blir i dette henseende et perfekt symbol på utholdenhet, driftighet og standhaftighet.

⁴⁷ Lope de Vega, *Pilegrimen i sitt hjemland*, s. 446: »Disse som på italiensk kalles *foletos* og på spansk *trasgos*. Vi finner noen eksempler på deres rykter, leker og skjemt i Guillermo Totanis bok *De bello demonum*. Han kaller dem ånder av det minst noble hierarki. Casiano skriver om disse at de bor i Norge og at de av almuen blir omtalt som hedninger. De streifer rundt på landeveien dag og natt, og gjør narr av dem som kommer forbi.«

⁴⁸ Et viktig tema i epoken. For eksempel kommenterer Antonio de Torquemada i *Jardín de flores curiosas*, s. 413: »¿No habéis oído decir el proverbio que dice: >el uso y costumbre se hace

Bibliografi

- Archivo Iberoamericano de Cetrería, dir. Manuel Fradejas Rueda, Universidad de Valladolid. <http://www.aic.uva.es/>
- Buceta, E.: Más sobre Noruega como símbolo de oscuridad, i: *Revista de filología española* 7 (1920), s. 378–381.
- Buceta, E.: Noruega símbolo de oscuridad, i: *Miscelánea científica e literaria dedicada ao Doutor J. Leite de Vasconcelos*, Vol. 1, Coimbra: Universidade 1934, s. 97–109.
- Castillo Solórzano, Alonso: *Aventuras del bachiller Trapaza*, ed. J. Joset, Madrid: Cátedra, [1637] 1986.
- Castro, Américo: Noruega, símbolo de la oscuridad, i: *Revista de filología española* 6 (1919), s. 184–186.
- Cervantes, Miguel de: *Don Quijote de la Mancha*, red. F. Rico, Barcelona: Crítica [1605] 1992.
- Cervantes, Miguel de: *Don Quijote. Den skarpsindige lavadelsmann av La Mancha*, Oslo: Aschehoug 2002.
- Cervantes, Miguel de: *Los trabajos de Persiles y Sigismunda*, ed. C. Romero Muñoz, Madrid: Cátedra [1617] 2004.
- Cortés de Tolosa, Juan: *Lazarillo de Manzanares*, ed. M. Zugasti, Barcelona: PPU [1620] 1990.
- Covarrubias, Sebastián de: *Tesoro de la lengua castellana o española*, ed. I. Arellano og R. Zafra, Madrid: Vervuert/Iberoamericana [1611] 2006.
- Díaz de Alda Hejkkilä, Ma. del Carmen: Última Thule y el contexto nórdico de Los trabajos de Persiles y Sigismunda, i: *Volver a Cervantes. Actas del IV Congreso de la Asociación Internacional de Cervantistas*, Palma: Universitat de les Illes Balears 2001, s. 875–885.
- Díez Fernández, José Ignacio: *Desde el frío con amor: Antonio de Torquemada y Miguel de Cervantes, Tres discursos de mujeres* (poética y hermenéutica cervantinas), Alcalá de Henares: Centro de Estudios Cervantinos 2004, s. 35–58.
- Donecker, Stefan, The Lion, the Witch and the Walrus. Images of the Sorcerous North in the 16th. and 17th. centuries, i: *Trans. Zeitschrift für Kulturwissenschaften* 17 (2010). [http://www.inst.at/trans/17Nr/4-5/4-5_donecker.htm]
- Enríquez Gómez, Antonio: *Sansón nazareno. Poema épico*, ed. M. C. Artigas, Madrid: Verbum [1656] 1999.
- Enríquez Gómez, Antonio: *El siglo pitagórico y Vida de don Gregorio Guadaña*, ed. T. Santos, Madrid: Cátedra [1644] 1991.
- Fradejas Rueda, Manuel: *Biblioteca cinética hispánica*, London, Grant & Cutler 1991.
- Fradejas Rueda, Manuel: *Literatura cetrería de la Edad Media y el Renacimiento español*, London: Queen Mary and Westfield College 1988.
- García Blanco, Emilio: Cervantes y El Persiles: un aspecto de su difusión, i: *Homenaje a Cervantes*, ed. Francisco Sánchez Castañer, Valencia, Mediterráneo 1950, s. 87–115.
- Gracián, Baltasar: *Agudeza y arte de ingenio*, ed. E. Correa, Madrid: Castalia [1648] 1969.
- Góngora, Luis de: *Antología poética*, ed. A. Carreira, Madrid: Castalia 1986.
- Góngora, Luis de: *Las firmezas de Isabela*, ed. R. Jammes, Madrid: Castalia [1613] 1984.

naturaleza?<« [Blomsterhaven, s. 413. »har dere ikke hørt om ordtaket som sier: »skikk og bruk blir natur?<«]

- Góngora, Luis de: *Epistolario*, ed. A. Carreira, Madrid, Lausanne: Sociedad Suiza de Estudios Hispánicos 1999.
- Góngora, Luis de: *Soledades*, ed. R. Jammes, Madrid, Castalia [c. 1613] 1994.
- Hagen, Rune Blix: *Ondskapen fra nord*, i: *Ottar 1* (2001), s. 8–14.
- Hagen, Rune Blix: *Dei europeiske trolldomsprosessane*, Oslo: Det Norske Samlaget 2007.
- Herrera, Fernando de: *Anotaciones a la poesía de Garcilaso*, ed. I. Pepe y J. M. Reyes, Madrid: Cátedra [1580] 2001.
- Horozco, Sebastián de: *Libro de los proverbios glosados*, ed. J. Weiner, Kassel: Reichenberger [1570–1580] 1994.
- Infante Juan Manuel: *Libro de los estados*, ed. I. Macpherson, y R. B. Tate, Madrid: Castalia [1332] 1991.
- Jáuregui, Juan de: *Antídoto contra la pestilente poesía de las Soledades*, ed. E. J. Gates, México: El Colegio de México [1614-1615] 1960.
- Knutsen, Nils Magne (red.): *Mørkets og kuldens rike. Tekster i tusen år om Nord-Norge og nordlendingene*, Tromsø: Cassiopeia Forlag 1994.
- López de Ayala, Pero: *El libro de las aves de caça del canciller Pero López de Ayala con las glosas del Duque de Alburquerque*, Madrid: Sociedad de Bibliófilos Españoles [1385–1386] 1869.
- Lozano Renieblas, Isabel: *Cervantes y el mundo del Persiles*, Alcalá de Henares: Centro de Estudios Cervantinos 1998.
- Pinto, Héctor de: *Imagen de la vida cristiana*, ed. E. Glaser, Barcelona: Juan Flors [1571] 1967.
- Quevedo, Francisco de: *España defendida*, ed. R. Selden Rose, Madrid: Fortanet [1609] 1916.
- Quevedo, Francisco de: *Poesía varia*, ed. J. Crosby, Madrid: Cátedra 1992.
- Quevedo, Francisco de: *Poesía original completa*, ed. J. M. Bleca, Barcelona: Planeta 1999.
- Rebolledo, Bernardino de: *Ocios del Conde Rebolledo*, ed. R. Rodríguez Cañal, Ciudad Real: Universidad de Castilla-La Mancha [1650] 1997.
- Rodríguez Mansilla, Fernando: *Noruega de claridad: una lectura del Lazarillo de Manzanares*, i: *Rilce* 24 (2008), s. 375–387.
- Sletsjøe, Leif: *Cervantes, Torquemada y Olau Magno*, i: *Anales Cervantinos* 8 (1960), s. 139–160.
- Spitzer, Leo: *Norvège comme symbole de l'obscurité*, i: *Revista de filología española* 9 (1922), s. 316–317.
- Soto de Rojas, Pedro: *Paraíso cerrado para muchos, jardines abiertos para pocos; Los fragmentos de Adonis*, ed. A. Egido, Madrid: Cátedra [1652] 1993.
- Torquemada, Antonio de: *Jardín de flores curiosas*, ed. G. Allegra, Madrid: Castalia [1570] 1982.
- Valle y Caviedes, Juan del: *Guerras físicas, proezas medicales, hazañas de la ignorancia*, ed. C. F. Cabanillas Cárdenas, Madrid: Vervuert/Iberoamericana 2013.
- Vallés, Juan: *Libro de la cetrería y montería*, ed. de J. M. Fradejas Rueda, Madrid: Círculo de Bibliofilia Venatoria 1994.
- Vega, Félix Lope de: *Rimas*, ed. F. Pedraza, Ciudad Real: Universidad de Castilla-La Mancha 1993–1994.
- Vega, Félix Lope de: *Comedia famosa de Los Benauides*, Segunda parte de las comedias de Lope de Vega Carpio, Madrid, por Alonso Martín 1610, fols. 169r-200v. Biblioteca Nacional (España). www.cervantesvirtual.com

- Vega, Félix Lope de: *Comedia famosa del Alcalde mayor*, Trezena parte de las comedias de Lope de Vega Carpio, Madrid, por la viuda de Alonso Martín 1620, fols. 1r.-25r. Biblioteca Nacional (España). www.cervantesvirtual.com
- Vega, Félix Lope de: *Jerusalén conquistada*, ed. J. de Entrambasaguas, Madrid: CSIC [1609] 1951.
- Vega, Félix Lope de: *El peregrino en su patria*, ed. J. B. Avallé-Arce, Madrid: Castalia [1604] 1973.
- Vélez de Guevara, Luis: *Diablo Cojuelo*, ed. I. Arellano y A. R. Fernández, Madrid: Castalia [1641] 1980.
- Zuñiga y Sotomayor, Fadrique de: *Libro de cetrería de caza de azor*, ed. D. Gutiérrez-Arrese, Madrid, Biblioteca de Bibliófilos Españoles [1576] 1953.

